

УДК 159.922

RESEARCH ON THE PROFESSIONAL ORIENTATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Lomakin G.I. / Ломакін Г.І.*c.t.s., as.prof. / к.п.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-3723-2687

Sapielnikova T.S. / Сапельнікова Т.С.*c.t.s., as.prof. / к.п.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-3688-9783

*Kharkiv Educational and Scientific Institute "Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy" of V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Universytetska St., 16, 61001*

Анотація: В тезах представлені результати дослідження та виявлено взаємозв'язок індивідуально-особистісних якостей старшокласників з їх професійним самовизначенням. Визначені психологічні чинники, що забезпечують формування професійного самовизначення старшокласників. На основі наукових матеріалів зроблено висновок, що професійне самовизначення є ключовою ланкою в процесі формування психологічної готовності старшокласника до професійної діяльності. Сучасні дані в психологічній літературі не дозволили повною мірою зробити однозначний висновок про те, як взаємопов'язані індивідуально-особистісні якості старшокласників з їх професійним самовизначенням, що обґрунтовує актуальність нашого дослідження. Серед факторів, що впливають на вибір професії, можна виділити зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх можна віднести сімейні цінності та традиції, позиції шкільного педагогічного колективу та однолітків, популярність та престижність професії. Аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження показав, що висунута в роботі гіпотеза щодо можливого існування взаємозв'язку між індивідуально-особистісними якостями старшокласників та їх професійним самовизначенням підтвердилась. Статистичний аналіз дозволив виявити наявність слабких кореляційних взаємозв'язків між досліджуваними критеріями. Слабкі від'ємні взаємозв'язки були встановлені між такими індивідуально – особистісними якостями, як свідомість і символічний тип мислення та групою професій Людина – Художній образ. Від'ємна кореляція також встановлена між знаковим типом мислення та групою професій Людина – Техніка.

Ключові слова: професійне самовизначення, особистість, індивідуально-особистісні якості, старшокласники, професійні заняття, мислення, екстраверсія, невротизм, відкритість, згода, свідомість, людина-професія.

Abstract. The abstracts present the results of the study. The relationship between the individual and personal qualities of high school students and their professional self-determination has been revealed. Psychological factors that ensure the formation of professional self-determination of high school students have been identified. Based on scientific materials, it has been concluded that professional self-determination is a key link in the process of forming a high school student's psychological readiness for professional activity. Current data in the psychological literature did not fully allow us to draw an unambiguous conclusion about how the individual and personal qualities of high school students are interconnected with their professional self-determination, which justifies the relevance of our study. Among the factors influencing the choice of profession, external and internal factors can be distinguished. The external ones include family values and traditions, the

positions of the school teaching staff and peers, the popularity and prestige of the profession. The analysis of the obtained results of the empirical study showed that the hypothesis put forward in the work regarding the possible existence of a relationship between the individual-personal qualities of high school students and their professional self-determination was confirmed. Statistical analysis allowed to reveal the presence of weak correlation relationships between the studied criteria. Weak negative relationships were established between such individual-personal qualities as consciousness and the symbolic type of thinking and the group of professions Man - Artistic Image. A negative correlation was also established between the symbolic type of thinking and the group of professions Man - Technology.

Key words: professional self-determination, personality, individual-personal qualities, high school students, professional classes, thinking, extraversion, neuroticism, openness, consent, consciousness, person-profession.

Вступ.

Вибір людиною її майбутньої професії є дуже значущим і важливим стратегічним рішенням у її житті. В сучасних умовах, коли в Україні іде війна і школярі вимушені знаходитись в умовах воєнного стану професійна спрямованість формується з урахуванням багатьох факторів. Ці фактори впливу на вибір майбутньої професії визначаються місцем перебування школяра, статусом родини як внутрішньо переміщеної чи зовнішньо переміщеної, соціумом та умовами проживання старшокласників. За своїм значенням і суттю вибір професії є складною багатовекторною проблемою, актом самовизначення, тобто усвідомленим вибором власної життєвої позиції. Ця позиція в майбутньому буде вирішальним чинником у виборі методів, засобів і способів комплексного розв'язання життєвих ситуацій і проблем. За своїм змістом та методами вирішення професійне самовизначення молоді людини – це комплексна медико-фізіологічна, соціально-економічна та психолого-педагогічна проблема. Старший шкільний вік є основним етапом професійного самовизначення, на який припадає формування професійних намірів і первинне професійне орієнтування в різних областях трудової діяльності.

У роботах А. Байметова, С. Боровикова, І. Каменєва, Н. Касаткіна, Т. Корнілової, Д. Леонтєва, Н. Пряжнікова, Е. Романової, О. Степаносової, Е. Шелобанової та інших науковців такі поняття, як «професійне самовизначення», «професійне становлення» і «вибір професії», вживаються як синоніми.

Професійне самовизначення є багатофакторний перманентний процес, який

можна розглядати та всебічно вивчати з різних точок зору. Перш за все – як сукупність задач та завдань, які суспільство ставить перед конкретною особистістю, яка формується. Також професійне самовизначення можна вважати процесом поетапного прийняття низки різних рішень, за допомогою яких старшокласники формують деякий свій баланс між власними побажаннями та нахилами, з одного боку, і потребами суспільства – з іншого боку. Квінтесенцією самовизначення в професійному плані можна вважати процес формування індивідуального особистісного стилю життя, частиною якого і є професійна діяльність.

Основний текст.

Метою нашого дослідження було визначити та проаналізувати психологічні особливості взаємозв'язку індивідуально-особистісних якостей та професійного самовизначення старшокласників під час воєнного стану в Україні.

Для дослідження було обрано такі емпіричні методики, як: диференційно-діагностичний опитувальник (Є. Клімов; модифікація А. Азбель); тестова методика визначення типу мислення і рівня креативності «Профіль мислення» (В. Ганзен, К. Малишев, Л. Огінець); опитувальник «Велика п'ятірка» (модифікація А. Грецова).

За результатами дослідження було встановлено, що за середніми та відсотковими значеннями старшокласникам найбільш властивими є, свідомість ($M = 10,68$, $\sigma = 2,63$), відкритість ($M = 10,55$, $\sigma = 3,10$) та згода ($M = 10,08$, $\sigma = 3,25$). Це характеризує респондентів як таких, які можуть одержати перевагу в професіях, де відбувається швидка зміна обстановки, де потрібні нововведення або є необхідність брати на себе суттєві ризики.

Якщо перевести дані про особистісні якості у відсотки, то результати будуть наступними. Показник свідомості у старшокласників – 23%, відкритість до досвіду – 22%, згода – 20%, нейротизм – 18%, екстраверсія – 17%,

Згідно з результатами досліджень для старшокласників властивими є організованість, схильність до дотримання дисципліни, а, з іншого боку, вони можуть бути ефективними у сферах, де потрібно налагоджувати добрі стосунки

з людьми. Приємність у спілкуванні в цілому і здатність думати про інших характерними є для людей, які гарно вживаються з оточуючими людьми. З такими людьми їм, в цілому, легко знайти спільну мову, вони «командні гравці». Позитивне, доброзичливе ставлення до свого оточення може виявитися цінною рисою в сферах, де потрібно налагоджувати добрі стосунки з людьми.

Таблиця 1 - Загальні показники коефіцієнтів кореляції індивідуально-особистісних якостей та груп професій у досліджуваній групі

Індивідуально-особистісні якості	Групи професій				
	Людина - Природа	Людина - Техніка	Людина - Людина	Людина - Художній образ	Людина - Знакова система
Креативне мислення	0,312*				
Знакове мислення		-0,393*			
Образне мислення					-0,324*
Символічне мислення		0,412*		-0,362*	
Свідомість	0,381*			-0,324*	
Екстраверсія			0,369*		
Нейротизм	0,413*				

Примітка. $p \leq 0,05$

Встановлено від'ємний кореляційний зв'язок (Табл. 1) між групою професій Людина – Художній образ і символічним типом мислення (-0,362*). Це можна пояснити тим, що символічний тип мислення, який мають фізики-теоретики, математики, економісти, аналітики, програмісти, спирається на загальні та абстрактні поняття. Старшокласники з таким типом мислення можуть засвоювати інформацію за допомогою математичних кодів, формул, операцій. Тоді як до групи Людина – Художній образ відносяться творчі професії, такі як художник, письменник, реставратор, музикант.

Також від'ємний кореляційний зв'язок встановлено між цією групою професій і свідомістю (-0,324*). Це може свідчити про те, що людям творчих

професій властива безтурботність і любов до насолод. Свідомість же проявляється у вигляді старанності, цілеспрямованості, пунктуальності, надійності, а в деяких випадках у впертості, бажанні всіх контролювати та болісному почутті провини через свої реальні чи уявні помилки.

Деякі статистично значущі показники коефіцієнтів кореляції було виявлено між групою професій Людина – Природа і такими показниками як креативне мислення, нейротизм і свідомість (0,312*, 0,413*, 0,381* відповідно). Креативне мислення свідчить про переважання творчого підходу до справи, про здатність до нестандартних дій, до відкриття нового. Можна зробити припущення, що у творчо мислячих старшокласників такі професії як агроном, геолог, гідролог, ветеринар викликають натхнення та широкий простір для діяльності.

Дослідження показало, що образний тип мислення у старшокласників, які віддають перевагу групі професій Людина – Знакова система, на низькому рівні (-0,324*). Образний тип мислення мають старшокласники з художнім складом розуму. Вони легко уявляють образ об'єкта свого мислення — предмета, явища чи людини, що має прояв в таких професіях як дизайнер, художник, письменник, артист, режисер.

Висновки.

Визначені психологічні чинники, що забезпечують формування професійного самовизначення старшокласників під час воєнного стану в Україні. Серед факторів, що впливають на вибір професії, можна виділити зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх можна віднести сімейні цінності та традиції, позиції шкільного педагогічного колективу та однолітків, популярність та престижність професії. До індивідуально-особистісних якостей, які впливають на процес професійного самовизначення старшокласників, можна віднести свідомість, відкритість досвіду, доброзичливість, здібності, перевалювання окремих типів мислення, рівень креативності, дисциплінованість, наполегливість, особливості темпераменту та такі індивідуально-типологічні якості як нейротизм та екстраверсія.

Виявлено взаємозв'язок індивідуально-особистісних якостей

старшокласників з їх професійним самовизначенням. Аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження показав, що висунута в роботі гіпотеза щодо можливого існування взаємозв'язку між індивідуально-особистісними якостями старшокласників та їх професійним самовизначенням підтвердилась.

Статистичний аналіз дозволив виявити наявність слабких кореляційних взаємозв'язків між досліджуваними критеріями. Позитивний взаємозв'язок було встановлено між такими індивідуально – особистісними якостями, як свідомість, нейротизм і креативним типом мислення та групою професій Людина – Природа. Символічний тип мислення позитивно корелює з вибором старшокласниками технічних видів діяльності. Також встановлено позитивний взаємозв'язок між екстраверсією та групою професій Людина – Людина. Водночас слабкі від'ємні взаємозв'язки були встановлені між такими індивідуально – особистісними якостями, як свідомість і символічний тип мислення та групою професій Людина – Художній образ. Від'ємна кореляція також встановлена між знаковим типом мислення та групою професій Людина – Техніка.

Література:

1. Моляко В.О. (1989), Психологічна готовність до творчої праці. Київ. К.: : Знання.
2. Макаревич О. С. (2006) Мотивація як основа дій особистості : Соціальна психологія № 2 (16). Київ [українською]
3. Сапельнікова Т.С. (2022), Психологічні особливості активності старшокласників в соціальних мережах / О.В. Стокгольм: 8-ма Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграція наукових та сучасних ідей у практику» (15-18 листопада 2022 р.) Міжнародна наукова група, Швеція
4. Павленко В.В. (2016), Креативність: сутнісна характеристика поняття, Житомир: «Полісся» [українською мовою]
5. Голдберг, Л.Р. (1990) «Альтернативний «Опис особистості»: структура факторів Великої п'ятірки», Журнал особистості та соціальної психології, 59(6): 1216–29.

6. Голланд Ю. Л. Дослідження теорії професійного вибору / Голланд Ю. Л. // J. Appl. Psychol. 1968. - V.52. No1.
7. Маслоу А.Г. До психології буття / А.Г. Маслоу. - Litton Education Publishing, 1968. 165 с.
8. Маккрей, Р.Р. та Коста, П.Т. молодший (1997) «Структура рис особистості як людська універсалія», *American Psychologist*, 52(5): 509–16.

References:

1. Molyako V.O. (1989), *Psychologichna gotovnist' do tvorchoyi praci* [Psychological readiness for creative work] Ky' yiv] Kyiv: : Znannia [in Ukrainian]
2. Makarevich O.S.(2006) *Motivatsija jak pidgrunt'ja dij osobistosti*[Motivation as the basis of individual actions] *Sotsial'na psihologija* № 2 (16). Kyiv[in Ukrainian]
3. Sapel'nikova T.S. (2022), *Psichologichni osoblivostiaktivnosty starchoklasnikiv v sozjalnich meregah* [Psychological features of the activity of high school students in social networks]. Stockholm: The 8th International scientific and practical conference “Integration of scientific and modern ideas into practice” (November 15-18, 2022) International Science Group, Sweden
4. Pavlenko V.V. (2016), *Kreativnist':sutnisna harakteristika poniattia* [Creativity: an essential characteristic of the concept], Zhytomyr: «Polissia» [in Ukrainian]
5. Goldberg, L.R. (1990) 'An alternative «Description of personality»: The Big-Five factor structure', *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6): 1216–29.
6. Holland Y. L. Explorations of a theory of vocational choice / Holland Y. L. // J. Appl. Psychol. 1968. - V.52. No1.
7. Maslow A.H. *Toward a Psychology of Being* / A.H. Maslow. - Litton Education Publishing, 1968. 165 p.
8. McCrae, R.R. and Costa, P.T. Jr. (1997) 'Personality trait structure as a human universal', *American Psychologist*, 52(5): 509–16.

Тези відправлено: 10.09.2025 р.

© Ломакін Г.І., Сапельнікова Т.С.